

ОТЗВУЦИ ОТ ИДЕОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЛИТЕРАТУРНИТЕ ПРОЦЕСИ В ИТАЛИЯ ПРЕЗ 50-ТЕ ГОДИНИ

Дария Каранеткова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

RESONANCES FROM THE IDEOLOGIZATION OF LITERARY PROCESSES IN ITALY DURING THE 1950S

Dariya Karapetkova
Sofia University St. Kliment Ohridski

In the 1950s in Italy the practice of giving away prizes for literary works set criteria for value which determined the editorial policy in Bulgaria in terms of translating Italian titles. This text examines eloquent coincidences between awarded titles and their translations into Bulgarian in the light of recently published study results.

Key words: ideology, literary prizes, Italian writers, translation, policy

След един постепенен и обещаващ еволюционен процес в преводната продукция от италиански език от началото на ХХ в. у нас 50-те години са периодът на най-значителния и рязък срыв в тази своеобразна крива. Това са годините на кулминацията в сливането между партийната и издателската политика при съществени ползи от това за първата и щети за втората. Сравнително маломасщабната италианоезична ниша е все пак достатъчна, за да бъде използвана да илюстрира една категорична тенденция у нас – тази на целенасочения подбор на преводните заглавия и на силното присъствие на идеологическия критерий за сметка на почти всеки друг. От гледна точка на националната издателска политика тенденцията е обяснима дори ако я разглеждаме в нейната автономност. Ако добавим обаче перспективата на страната подател на получаваните у нас литературни стимули, ще се натъкнем на изненадващ синхрон и на по-малка степен на идеологическа манипулация в българския контекст, отколкото може да се подозира.

Подобно сравнение е възможно отскоро в светлината на резултатите от един проект¹, разработен в Италия от екип изследователи от Университета за чуждестранни студенти в Сиена. Изследването се занимава с писателите антифашисти в Италия, със Съпротивата и с литературните награди. То има за цел да изясни каква представа за литературата се създава в този период посредством партийната намеса и доколко ролята на институциите е причина и фактор за легитимирането на определени литературни стандарти и фигури.

Италианската комунистическа партия придобива първостепенно значение по време на и след Втората световна война поради широко-спектърната дейност на своите активисти. Нейният лидер Палмиро Тogliати се откроява заради политиката си на сътрудничество с либералните, социалистическите и католическите демократични сили и има голяма заслуга при създаването и утвърждаването на републиканските институции. През 1947 г. ИКП минава в опозиция поради решението на Де Гаспери да извади левите партии от управлението, за да причисли Италия към проамерикански настроените сили. Партията остава вярна на директивите на СССР докъм 70-те години, въпреки че е силно видима нейната самостоятелност под ръководството на Енрико Берлингуер, който работи усилено за сътрудничеството между западните комунистически партии под шапката на т. нар. еврокомунизъм.

Формалните сходства в партийно-идеологическата ориентация действително дават основания за паралелизъм в двете вътренационални ситуации. Макар че в случая по-интересни са разминаванията и те са целта на този преглед, е редно да се започне с еднаквите предпоставки за партньорство между идеология и литературна продукция. За двете държави те се изразяват в стимулиращата роля на комунистическата партия при генерирането и митологизирането на един до голяма степен препокриващ се сюжет – този на бореца против фашизма, на героя от народа, който е източник на еднопланови послания с ярко изразен социален характер. Следващото твърдение има остра нужда от отделно аргументиране и подробни примери, но като цяло подчинението на партийната директива е по-буквално и по-осезаемо в български контекст. Култът към идеологията, към партийния лидер, към партията има религиозни мащаби и по ритуалите и признаците си е сравним с религиозния култ. Когато тази тенденция не е дирижира-

¹ Проектът е осъществен през периода 2007 – 2008 г. като изследователски проект от национално значение и е със заглавие „Letteratura sulla guerra e la Resistenza. Memorie, diari, racconti, romanzi epistolari, editi e inediti, periodici e archivi cartacei e mediatici (1939 – 1950)“.

на от режим и не се намира в неговите условия, естествено, тя не е нито масова, нито толкова видима, но отново би могла да е налице. Причините да се говори в българския случай за режим са свързани с диктатурата или, ако предпочитате, с монопола на преводната литература от руски език в сравнение с тази от почти всички други езици. На фона на този монопол много ясно се откроява специфичният характер на преводната литература от италиански език, която е извънредно оскъдна, но в същото време има силно изразен ляв политически профил. Пример може да се даде с емблематичното за тази декада италианско заглавие в български превод – „Писма от затвора“ от Антонио Грамши, като то е сред броящите се на пръстите на едната ръка преводи, които успяхме да изнамерим в опит за неизчерпателна статистика. Други две от тези заглавия са на романтичния роман „Годениците“ – съвсем неактуално произведение, както и „Пинокио“ от Карло Колоди. Вече сме имали възможност да изтъкнем² водещата роля на преводите на книги за деца през 50-те години, които са сред първите италиански „нарушители“ на руския монопол и определено носят силен социален елемент (Карапеткова 2012: 245 – 253). Единственият жив детски писател обаче, който се превежда през периода у нас от италиански език, е Джани Родари. Той навлиза у нас през 60-те години, но позицията му в Италия е подготвена по-рано благодарение на немалката заслуга на своеобразен партиен чадър. Любопитен факт е, че Родари тръгва случайно по пътя на писането за деца. Работейки за вестник „Унита“, той публикува хумористични разказчета, които слагат началото на цяла рубрика. По нареждане на Италианската комунистическа партия през 1950 г. започва да ръководи илюстрирания седмичник „Пионер“, като самият той разказва: „В началото не исках и да чуя. Но поколението от времето на Съпротивата поставяше на заден план личните призвания“ (Карапеткова 2008: 9). Независимо дали е считал тази дейност за призвание, или не, Родари се захваща с нея с цялата възможна сериозност. С публикуването на подобен вестник Италианската комунистическа партия възнамерява да запълни една ниша, чрез която да предложи на младите поколения издание със светски характер в противовес на „Куриер на малките деца“ (нещо като детска версия на *Кориере дела сера*) и католическия „Виториозо“.

² Повече по темата за преводите от италиански език като цяло през периода на тоталитаризма в: Карапеткова, Д. *Ботуша в българската литературна мода*. С.: Сиела, 2012.

Джани Родари се нагърбва със задачата, като започва задълбочено да изучава педагогика, психология и методика. На фона на политическите страсти през този период дейността му във вестника обаче се тълкува враждебно, той е обявен за „покваряващ младежта“ и е отлъчен от църквата. Това не пречи на партията да насърчава развитието му в нишата на детското възпитание в духа на социалните ценности. Въпреки че Родари дължи международното си признание основно на Съветския съюз и осъществява многобройни пътувания дотам, в неговото творчество отпечатъкът на партийното остава деликатен. Това е характерната черта на поколението италиански писатели от 50-те и 60-те години – те не транспонират буквално партийно-политическите директиви на художествен език, а ги пречупват през един художествен прочит, който смекчава пропагандното им предназначение дори когато то е основната им цел. Едва ли това е въпрос на своеволие – очевидно е, партийната преса на ИКП не е така неумолима, макар че следва добре познати и у нас траектории.

В същото време по отношение на международния авторитет на смятаната за образец съветска действителност и нейния пропаганден образ, включително в очите на български културни дейци, Весела Чичовска отбелязва:

„Години наред управляващите в СССР организират за външния свят блестяща фалшива витрина, зад която скриват една жестока и мизерна действителност. Но това е трагедията на цялата лява интелигенция, която живее с измамната илюзия за справедливостта на съветското общество, създавана от ВКП(б) и Коминтерна. Този недействителен образ за страната на диктатурата на пролетариата се допълва, доукрасява от най-видни интелектуалци от Западна Европа, от САЩ, от Латинска Америка, които заради заблудата и чистия си идеализъм десетилетия наред крачат „във възторжения строй на приятелите на СССР“ (Чичовска 2013).

Сред италианските последователи на тази първоначално възторжена линия има фигури, които са обект на интерес и внимание и у нас. На първо място трябва да посочим Пиетро Нени, превеждан на български с политическите си съчинения, лауреат на Сталинска награда за мир, която получава лично в СССР през 1952 г. У нас никой не си прави труда да отбележи обаче, че две години по-късно Нени връща наградата и дарява паричната сума на Международния червен кръст. Нещо подобно се случва и със сицилианския литератор и активист Данило Долчи, който пък получава Ленинската награда за мир за 1957 г. Долчи действително приема наградата, но една от най-популярните

подробности, свързана с този епизод и до ден-днешен, остава реплика-та му „Аз не съм комунист, не съм стъпвал нито на един квадратен метър от СССР“. Впрочем, внимание заслужава във връзка с това книгата с преки лични впечатления „Културната революция в Китай“, която Алберто Моравия публикува през 1967 г. (Моравия 1967).

Споменавайки наградите като крайъгълен камък за подобен род обрати, стигаме до темата за литературните награди като основен инструмент за изграждане на митологията на новата следвоенна култура в Италия. Авторката на споменатото изследване върху темата за Съпротивата и литературните награди – Анна Балдини, изгражда картината на обществено-политическата ситуация, като вижда в края на фашисткия режим повратна точка за изграждането на нови водещи фигури и алтернативни ценности. Според нея става дума за преразглеждане на взаимоотношенията между политика и култура, в което ролята на институциите добива нови измерения:

„Този процес на преструктуриране всъщност засяга само някои сектори от културната сфера: в най-силните институции – училище, университет и информационни органи [...]. И така, макар и само в частична форма, от втората половина на 40-те години действително се откриват нови полета за дейност пред интелектуалците, най-вече благодарение на навлизането на обществената сцена на Комунистическата партия с нейния изключителен организационен капацитет“ (Балдини 2012: 110).

Емблематичната награда „Виареджо“ съществува отпреди войната, но след известен период на прекъсване възобновява дейността си в по-идеологическа светлина, вече посветена на осмислянето на преживяванията около Съпротивата. „Заради тази своя склонност да поставя акцента върху произведения и писатели, въввлечени в една оказваща въздействие върху тях социална действителност, за чието развитие и самоосъзнаване те допринасят, в областта на литературните награди „Виареджо“ се явява барометър на новата култура, възникнала от Съпротивата и от Освобождението“ (Балдини 2012: 111).

Само бегъл поглед към списъка с наградените от 50-те години е достатъчен да осъзнаем, че изброените имена са ни добре познати поради факта, че след навлизането на по-плуралистична издателска политика попадат сред преведените у нас италиански автори. Този неслучаен синхрон потвърждава приятелската линия на поведение, възприета спрямо този сегмент от италианската политика, който лансира лявата интелектуална продукция. Всъщност съпадението между наградени в Италия и публикувани в България автори се оказва единст-

веният показател за мотивирането на нашенската издателска политика. В Италия обаче става дума за партийна инвестиция в един зараждащ се интелектуален партийен авангард:

„Наградата „Виареджо“ трябва да се превърне в кръщелен купел на новата литература: тази, която впоследствие ще бъде обозначена като неореализъм. Списъкът на наградените с „Виареджо“ през първото следвоенно десетилетие наистина съдържа почти само имена на автори, по-късно наречени неореалисти: през 1949 г. сред наградените е „Другарката Анезе“ от Рената Вигано, през 1950 г. са наградени Франческо Йовине и Карло Бернари, през 1951-ва Доменико Реа, през 1952-ра Марчело Вентури, през 1954-та Скотеларо³ и през 1955 г. романът, който според предвещанията на комунистическата критика би трябвало да отбележи преминаването от неореализъм към реализъм (и който днес е считан за финална точка от развитието на неореализма): „Метело“ от Васко Пратолини⁴“ (Балдини 2012: 116).

Ето как възстановява фактите Итало Калвино, който впрочем също присъства в списъците с преводна литература у нас от 60-те години нататък:

„Излизането от едно премеждие – война, гражданска война, – което не е пощадило никого, установяваше непосредственост в общуването между писателя и читателите му: бяхме лице в лице, на равна нога, заредени с истории за разказване, всеки беше преживял някаква, всеки беше живял необикновен, драматичен живот, осеян с перипетии, имаше борба за вземане на думата. Възродената свобода на говорене отначало бе за хората мания да разказват [...]“ (Цит. по: Балдини 2012: 117).

Починът да се учредяват литературни награди и да се дават отличия за художествени текстове действа като катализатор за нарастваща потребност от творческо осмисляне на преживяванията и ценностите от страна на работническата класа. При едно важно обстоятелство: всичко това протича при висока степен на спонтанност и самоинициатива, тоест при висока степен на саморегулация. Както обобщава Анна Балдини, „цялата „кауза“, подкрепяна от писатели, партийни функционери и интелектуалци, от Толиати до активистите от секцията на община Емпולי в Поцале, е мотивирана от благородна цел [...]: демократизацията на културата, отхвърлянето на традици-

³ Впрочем още през 1956 г. Роко Скотеларо е представен в сп. „Септември“ с произведението си „Селяни от Юг“.

⁴ Почти без изключение преведени на български в доста съвременни срокове.

онното йерархично и класово разделение между елитарна продукция и „народна“ култура“ (Балдини 2012: 122).

Като се върнем към темата за издателската политика в България по отношение на италианските автори, от установените успоредно протичащи процеси става ясен основният подборен критерий: а именно, вниманието да е насочено към легитимираните на институционално ниво произведения, които бихме нарекли не толкова художествени, колкото пропагандно-идеологически. Ако се приеме, че литературният приз е формалният критерий за доказване на официалното признание, особено в случая е идеологическата профилираност на литературните награди, която се обяснява с ярката политическа натовареност на разглеждания период.

Впрочем, тежестта на литературните награди в областта на издателските стратегии независимо от политическите конюнктури не само не е намаляла през изминалите десетилетия в Италия, а дори се е увеличила (както и броят на присъжданите награди). Този феномен се нуждае от специализирано изследване в паралел с други държави и би бил полезен, за да онагледява извънлитературните фактори при формирането на националния литературен канон. Възможно е подобно изследване да доведе до заключението, че направленията на издателския подбор са в ръцете не толкова на публиката и художествените ѝ потребности, а в ръцете на журито и неговите институционални директиви.

ЛИТЕРАТУРА

- Балдини 2012:** Балдини, А. Съпротивата и литературните награди в Тоскана. // *Литературата*, 2012, №11, 105 – 129.
- Карапеткова 2008:** Карапеткова, Д. Джани Родари: урок по детство и урок по зрялост. // *Литературен вестник*, бр. 29, 1 – 7.10.2008 г.
- Карапеткова 2012:** Карапеткова, Д. *Ботуша в българската литературна мода*. София: Сиела, 2012.
- Моравия 1967:** Moravia, A. *La rivoluzione culturale in Cina*. Milano: Bompiani, 1967.
- Чичовска 2013:** Чичовска, В. Главлит (1952 – 1956). Изграждане на единна цензурна система в България. // *Либерален преглед*, 16.01.2013 <<https://librev.com/discussion-bulgaria-publisher/1922--19521956>>.